

Сёр ёсченён тата Самраксен сұлталакё

Апрелен 7-мешё – Пётём тёнчери сывләх кунё

Ялла хула хушшинче

Муркаш районенче самраксем хушшинче хастар яшсемпе хёрсем сахал мар. Ку вәл, пётёмёшле илсен, вёсен ашшө-амәшө нумай тәрәшнине тата ыра тәсләх кәтартнипе пулса пырать ёнтө. Ача мөнле үссе кам пуласси сөмьеренех пусланать тени терёсех сав. Ашшө-амәшө те ёсрен хәраса тәмащө пулсан, «улми-сем» те аякка үкмещө.

Акә Исетерккө яләнчи Татьяна Ивановна Геннадий Александрович Аркадьевсем пирки те калама пулать сак сәмаксене. Татьяна Ивановна чылай сұл ял хушаләхенче тәрәшнә. Чапаев ячөпе хисепленекен хушаләхри сыснасем ёрчетмелли комплекса та ертсе пынә, бригадир та пулса ёсленө. Анчах унән ёс биографийәнчи чи интереслө вәхәт вәл хушаләхра вунә сула яхән трактористка пулса ёслени. Тракторист профессине ятарласа вёренсе тухнә маттур хәраәм. Техника яланах кәсәклантарнә аңа. «Мотоцикл,

машина рулө умне те ларнә эпө. Тракторпа ёсленө чух йөри-тавра курса пыма май пурри, аста мөнле кәлтәк тухса тәни – йәлтах куранатчө. Ёслеме киләшетчө», – тет халө тивөслө канури хәраәм. Упәшки те, Геннадий Александрович, хушаләхра «хурсә утпа» тәрәшнә.

Ёмөр тәршшөпе аки-сухине тата ытти төрлө ёсене сахал мар пурнасланә вөсем. Ёспе пурәннә, ачисене те ёсө юратма хәнәхтарса үстернө. Вищө ача вөсен. Вищөшө те пелү илсе пурнас сүлө сине тәнә ёнтө. Көсөнни, Марина, парикмахера, осеменатор ёсөне те алла илнө. Сәк

ёсөмпе пөр хушә Муркашри йәла суртөнче тата тәван хушаләхра вәй хунә. Анчах ёмөчөсем урәхларах пулнине туйса илсен вәл Чәваш патшаләх университетчөн хими факультетне вөренме кәрет. Вөренсе тухнә хысәсан «Текстильмаш» пөрлөшөвөн лабораторийәнче ёслет. Халө вара хәйөн «суррине» Вәрмартә тупнә, сөмьө савәрнә.

Вәтамми те, Григорий, Чәваш патшаләх университетне пөтернө хысәсан шукулта, кайран Шупашкарта инженер-конструктор пулса ёсленө. Асталәхне сұлтан-сұл үстерсе халө «Мир окон и дверей» фирмән коммерциенөпе ёслекен директорәнче вәй хурат. Ёсөре тәрәшуллә пулни пулшәса пыратех сав, үсөмсем патне илсе ситерет. Уркенмелле мар сөс.

(Вөсө 4-мөш стр.)

Сән үкерчөкре: Татьяна Ивановна Геннадий Александрович Максим мәнүкөпе.

Сёр ёсченён сұлталакөнче

Ял пултарулла сынсемпе пуян

ЧР Президентчө 2009 сула Сёр ёсченөн сұлталакө тесе паләртрө. Чәннипех те сёр ёслесе пурәнәканән ёсөне тивөслипе хаклани кирлө. Сёр ёсченө вара обществәлла ёс валли те, пултарулла ёсө-хөлө валли те, ситөнекен әрәва воспитани пама та вәхәт тупать. Сәмахам манән Леонид Федорович Фадеев пирки. Вәл Шупашкар районәнчи Атәлял яләнче суралнә. Сапах та аңа Муркаш районөпе сыхәнтарақанни сахал мар: вәл Шомикри пөтёмөшле пелү паракан төп шукултан вөренсе тухнә, 1977–1980 сұлсенче Муркаш районө тәрәш ял хушаләх продукцине илсө тата вөсен пахаләхне төрөслөсөнөпе ёслекен патшаләх инспекторө пулнә. 1980–1985 сұлсенче КПСС Муркаш райкомән йөркелү пайән инструкторө пулнә. 1985–1995 сұлсенче – ял хушаләх управленийән төп агрономө, ял хушаләх управленийән пусләхән сүмө, хысәсан ял хушаләх управленийән пусләхө те. 1995–2000 сұлсенче Чәваш Республикн ял хушаләх министрән сүмө, үсен-тәран управленийән пусләхән сүмө пулса та ёсленө.

Леонид Федорович Шомик шулөпе тачә сыхәнү тытат. Вәл унти воспитани мероприяйтёсене, усә уроксене тәтәша хушәнтәш. Шукулти педагогика канәшөн ларәвөсене те вәл хушәнма тәрәшать. Акә вәл Тәван сёршыв хүтөлөвөсисен кунөнче хәйөн ашшө Ленинград хулине епле хүтөлени пирки каласа пачө.

Леонид Федорович Фадеев – Чәваш Республикн тава тивөслө агрономө, Рәсфөй Федерацийән писательсен союзән членө, А. Талвир ячөпе хисепленекен литература премийән лауреачө. Февралән 16-мөшөнче Шомик шулөчө 6-мөш класра Л.Ф. Фадеев пултаруллахне халалланә урок иртрө. Унта вөренекенсем унән сәввисемпе тата вырәс чөлхине кусарнә хайлавөсемпе паллашма пултарчөс.

Мартән 20-мөшөнче Шомик яләнчи Культура суртөнчө Л.Ф. Фадеевән пултаруллах кәсө иртрө. Сәмах май, унән сәввисемпе 100 ытла юрә хывнә. Шукул учителөсен хорө поэт юррисене юр-

ларө, вөренекенсем унән сәввисене вуларөс.

Савәнәслә кәсра М. Туринге тата Р. Грачева та пулчөс. Вөсем Леонид Федоровича тата «Салам» художество пултаруллах коллективне тав сәмахө каларөс.

Клубра ял сыннисем йышлә пулчөс, вырән ситменнисем хәйсөмпе пөрле пукансем те илсе пычөс. Малтанах Л.Ф. Фадеев пирки видеоролик пәхәссине йөркелерөс. Унта Леонид Федоровичән пурнәсөпе, ёсө-хөлөпе паллашма пултарчөс.

Хәлхи вәхәтра поэтән вищө кёнеки тухнә: «Чөререн юрататән пулсан», «Пурнәс сүлө» тата «Пурнәс илемө».

Чәваш академи драма театрө икө спектакль – «Юратсан юрлас килет» тата «Сарә тулә хумхансан» спектакльсене кәтартрө. Вөсене Леонид Федоровичән тата Ю. Жуков композиторән юрисемпе хатөрленө.

Сәкән пек пултарулла сынсем пурәннә чухне чәваш ялән маләшләхө С. САЗОНОВА.

Сывә пуләр!

(Вөсө. Пусл. 1-мөш стр.)

– Сынсем вәтам пурнәс тәршшөн кәтартәвөсем пирки кәшт аса илтерсен те аван пулөччө.

– Паянхи кун Рәсфөй сыннисен пурнәс тәршшөн вәтам кәтартәвө, ытти аталаннә сёршывсенчиле танлаштарсан, пөчөк. Сав вәхәтрах Чәваш Республикнчи кәтартушсем кәшт лайәхрах. Сәкә пирөн республикәра кашни сулах сынсен пурнәс пахаләхне үстерме пулшәкан программәсем йышанса пурнәса кәртсе пынинчен нумай килет. Кунта суййөр туни те, газификаци те, сынсене пахаләхлә ёсмелли шыва тивөстерессе те, спорт аталанса пыни те кәрет.

Апла пулин те, арсынсем вәтамран 61 сұл, хәраәмсем 74 сұл сөс пурәнәсчө. Хулапа ял сыннисен пурнәсчө хушшинчи уйрәмләх пысәк. Акә хулари арсынсем вәтамран 62 сұл, ялти арсынсем 57 сұл кәна пурәнәсчө. Сәкә ялти пурнәс условиясем пөчөк шайра пулнине тата сынсен пурнәс йөркипе тёрремөнех сыхәннә.

– Сынсем ытларах мөнле чирсене тата сәлтавсене пула пурнәсран уйрәләсчө-ха?

– Сынсем ытларах алкогөл суррогачөпе наркәмәшланнипе вилөсчө. Пирус туртнине, наркотиксемпе иртөхнине, сұл-йөр синчи инкөксенче вилөксенсем питө нумай. Сынна вөлерни тата сын хәйөн сине хәй ала хуни те (суицид) төп сәлтавсем шутнех көресчө. Чөре тымарөсен системн чирөсөмпе пурнәсран уйрәләксенем те чылай. Ёслеме пултаракан үсөмрисем нумаййән вилни (вөсен шутөнчөн 80 процөнчө – арсынсем!) питө пәшәрхантарать.

– Владислав Григорьевич, сывләх тенине эсир мөнле паләртнә пуләттәр?

– Сывләха упрәмалла, аңа хаклама пөлмелле. Сывләх вәл үсөмлө ёсө те, укса та, сөмьери тәнәсләх та. Сывләх пулни вәл пысәк телөй. Чир-чөрсем пирөн айккөпе иртчөр тесен, пурин те профилактика ёсөсене пәхәнмалла, вәхәтра медицина ёсченөсем патне пырса төрөслөнмелле е кирлө канәш ййтмалла. Чиртен сываличчен аңа асәрхаттарма сәмәлрах тесе ахальтен каламәсчө. Сывә пуләр!

Н. НИКОЛАЕВА каласнә.

Эпир сире пулшәпәр

Сёр пайән ыйтәвөсемпе

Сёр пайөсене харпәрләха кусарасси ял сыннисенчө төрлөрен ытту сахал мар суратать. Вөсенчен ытларахшө – документсене көске вәхәтра тата төрөс хатөрлесе ситерессе.

«Единая Россия» ку ыйтәва маләшне хәй төрөслесе тәрө. Ял сыннисене ку төлөшөпө Чәваш Республикнчи «Лига крестьянских подворий» обществәлла организаци право пулшәшәвө парса тәрө. Унән президентчө Николай Плотников сёр пайөсене харпәрләха кусарас ыттусемпе партин вырәнсенчи уйрәмөсен обществәлла йышәнү пункчөсенче сынсене йышәнма хатөр.

Сёр докуменчөсене хатөрлөссөпе ниҳәсан та төл пулман сынсен ку төлөшөпө кәткәсләхсем пулма пултарасчө. Шел пулин те, ку енөпе аңлантару ёсөне ял тәрәхөсенчө тата район администрацийән тивөслө службисенче кирлө лек туса пәхәсчө. Төпөр чухне вара сәкә чиновниксем хәйсөм те халыкши улшәнүсене аңланманнипе сыхәннә. Эпир вара республикәра пурәнәкансене сёр пайөсене, сёр участокөсене харпәрләха кусарас енөпе документсем хатөрлөссөпе тивөслөсөрех пулшәу пама хатөр. Апрель уйәхөнчө сәк ёсө республикәри 4 районта туса ирттерме шутлатпәр: Муркаш, Сөнтөрвәрри, Шупашкар тата Сөрпү районөсенчө. Сынсене партин обществәлла йышәнү пөлөмөсенчө заякәсем пухәннине кура йышәнәпәр. Заякәсене вара эсир «Единая Россия» партин вырәнсенчи уйрәмөсенчө хәварма пултаратәр.

Төпөр хут аса илтеретпөр: сөре харпәрләха кусарас ыттусемпе консультаци парасси тивөслөсө. Консультаци сәк адреспа сьрәнмалла: Муркаш ял, Мир урамлө, 9 А сурт, тел.: 2-28-77.

Хисөпе тивөслө

Пахчәсөм валли

Ана вөренекенсем манмащө

Эпир шукулта вөреннө чухнехи вәхәта хамәрән учительсене, тус-юл-ташсене асра тытнине манмәлпәр. Анчах пирөн умөн те шукулта ачасем вөреннө вөт-ха, вөсен асөне те хәйсөн учительсө.

Анна Федоровна.

Анна Федоровна Федорова. Сәк хисөплө ватә сынна Чуманкасси ял тәрәхөнчө пөлменнисем сук та пуль. Пулсан та пөчөк шәпәрлансем кәна. Вәл 1933 сұлта ноябрөн 26-мөшөнчө суралнә. Хәйөн пурнәсчө шукулпа сыхәнтәрнә. 1962 сұлтан пусласа Чуманкассинчи шукулта вырәс чөлхичи литературине вөрентнө. «Хамән ёсө юратса, киләштерсе пурнәслаттәм. Савәнпа шукула та кашни кунах хавхаланса утаттәм», – сәлла аса илет Анна Федоровна ёслөнө тапхәра. Аңа ачасем, ял-йыш хисеплени вара паян та паләрәт. Сумлә ватәсен шутөнчө

Мөншөн тесен мөн чухлө ача – савән чухлө характер. Пөр япаланах пурте пөр пек аңланай-мащө. Уроксем хысәсан ачасөмпе мөн чухлө юлса ёсөмө пуль!» – иртнө кунсене самантрах ку умне кәларса тәрәрать вөрентөкен.

Халө вара хәй вөрентнө ачисөмпе вәл мухтанма та пултарать. Төрөс воспитани парса тирө сұл сине кәларасишөн тәрәшнине сая кайман. Валентина Уфаринова, Полина Емельянова тата ыттисен ячөсене сирөплөнөх асанать Анна Федоровна. Вөсем унән төслөх илнө, профессорсине те савнах суйланә. Сәкә пулать те ёнтө ачасөм учителө хаклани.

Педагог вара хәйөн ывалөпе те тивөслипөх муктанма, мәнәсланма пултарать. Анатолий Сабиров Шупашкарти педагогика университетчөнчө математика кафедрин доцентчө, чылай кёнеке авторө. Анчах чи малтан вәл – Анна Федоровнан ывалө.

Кашни сынәнни пекөк, учитель пулса ёслөнө вәхәтра куләшлө, интереслө, асра юлмалли самантсем сахал мар пулнә Анна Федоровнан. Шукул сөнө сурта ку синине вара вөрентөкен уйрәмах хавхаланса аса илет. Сөнө ёмөт-шухәшсем, сөнө вәй-хәват суралнә ун чух вөрентөкенре. Сав туйампа вәл 1989 сұлта тивөслө канәва тухиччөнөх тәрәшнә.

Паян шукулта ёслекен учительсене вара Анна Федоровна кашни ача патнех төрөс сұл тупма сунать. «Ачасөне чунчөререн юратса вөрентөр, лайәх әру ситөнтөр», – тет.

Оля ПАВЛОВА, Анна ВАСИЛЬЕВА, Чуманкассинчи вәтам шукулта вөренекенсем.

Помидора сухан хысәсан лартмащө

Лайәх тухәс илсө тесен хәш культура хысәсан хәшне акма-лартма юранине те аван пөлмелле.

Сёр улми купәста, пәрса, кәшман, кукуруза, мән хәяр тата уйрәмах нумай сұл үсөкөн кураксем хысәсан лайәх ситөнөт. Томатсемпе пәрәс хысәсан сёр улми лартма кирлө мар.

Хөрлө кәшмана купәста, хәяр, томат, кишөр, сёр улми хысәсан акма сөнөсчө. Ыхра вара малтанхи сұл хәяр, сухан, купәста, мән хәяр үснө сөрсене кәмәллать.

Петрушка купәста, хәяр, томат, ир пулақан сёр улми хысәсан аван үсет.

Сёр сьрлипе уйрәмах тимлө пулмалла. Аңа томат, хәяр, сёр улми, сухан, чөчөксөм үснө тапра сине лартма юрамасть. Хура пар сине лартсан вәл уйрәмах пысәк тухәспа савәнтарать.

Хәяра томат, хәяр, сёр улми хысәсан аксан лайәх. Сухан, кәшман, кишөр хысәсан пачах юрамасть.

Помидор кишөр, хәяр, укроп хысәсан аван ситөнөт. Сёр улми, сухан, пәрәс, сёр сьриле хысәсан аңа лартмащө.

Кишөре кёркунне пулақан купәста хысәсан акмащө. Ир пулақан купәста хысәсан юрать. Хәяр, томат, сухан, кәшман хысәсан вәл лайәх тухәс парать.

Купәста ир пулақан сёр улми, хәяр, сухан, кишөр, томат, нумай сұл үсөкөн курак хысәсан лайәх ситөнөт.

Сухан вара купәста, хәяр, кишөр тата таса пар хысәсан аван тухәс парать. Аңа кәшманпа петрушка хысәсан лартма кирлө мар.

Сад та тимлөх ытать

Иртнө сұлтан юлнә сұлсәсене, туратсене пустарса тирпейлөр. Сәмрәк хунавсене кәкләр.

Улма йывәсөссене, сьрла төммисене кәпкәлатәр. Вөсене сөрнө тислөк хурса парәр. Сәкән хысәсан вөсене урәх удобрени те кирлө мар. Сурхи кәтмен сивөсенчен те хүтөлө вәл.

Иывәс-төмсене ытлаши туратсенчен иртөр.

Ан манәр, суркуннепө төрлө чир-чөр саракансем те вәранасчө. Савәнпа ятарлә шөвөкпе сирпөтме те ан манәр.